

تأثیر استفاده از فضای مجازی در شکل گیری شخصیت کودکان

زهرا میر محمدی^۱

چکیده:

امروزه در فن آوری اطلاعات و ارتباطات با شبکه اجتماعی جدیدی مواجه هستیم که نقش زیادی در شخصیت کودکان ایفا می کند. فضای مجازی، نسل جدیدی از فضای روابط اجتماعی است. تأثیرات و پیامدهای مثبت و منفی فضای مجازی به عنوان یک پدیده نوین در اجتماعات انسانی همواره در حال گسترش است. این فضا موقعیتی است که نگهداری و نقل و انتقال اطلاعات در آن بسیار ارزان و ساده انجام می شود؛ از این جهت برای فضای تربیتی و اخلاقی جامعه، هم تهدید محسوب می شود و هم نوعی فرصت به شمار می رود. در این فضای چالشی باید برای تبدیل تهدید به فرصت یا برای کاهش تهدیدها در مقابل فرصت ها فعالانه وارد عرصه تولید و انتقال اطلاعات شد. هدف مقاله حاضر بررسی تأثیر استفاده از فضای مجازی در شکل گیری شخصیت کودکان است. این مقاله از طریق بررسی مدارک، اسناد و منابع به برخی از آثار استفاده کودکان از فضای مجازی می پردازد. روش اتخاذی در این مقاله روش توصیفی و تحلیلی و از آن جا که اسناد و مدارک معتبری در کتابخانه ها موجود می باشد به روش کتابخانه ای مورد مطالعه قرار گرفته است. دستاوردهای حاصل از این مقاله حاکی از آن است که در این قرن به ویژه در دهه ی اخیر از مباحثی که بسیار در مجامع و محافل مختلف علمی مورد بررسی قرار گرفته، بحث فضای مجازی بوده است. متأسفانه با گسترش فضای مجازی کودکان که سرمایه های اجتماعی کشور هستند، هم از طرف تولید کنندگان محتوای این فضا و هم از طرف مسئولین مربوطه و خانواده ها مورد غفلت واقع شده اند. این فضا دارای ظرفیت های بالقوه و بالفعل فراوانی است که در صورت فراهم بودن شرایط و ایجاد آن، اثرات قابل توجه ای در شکل گیری شخصیت افراد به خصوص کودکان خواهد داشت.

کلید واژه ها: شخصیت، فضای مجازی، کودکان.

^۱ - سطح دو، مدرسه علمیه فاطمیه بردسیر، Zahramirmohamadi@gmail.com

مقدمه:

امروزه فضای مجازی و اینترنت به عنوان یکی از مظاهر فناوری ارتباطی نوین در زندگی فردی و اجتماعی بشر جایگاهی گسترده و موثر دارد و جزء مناسبات روزمره محسوب می شود، به طوری که می توان ادعا کرد برای بسیاری از افراد، زندگی بدون آن امکان پذیر نیست یا دست کم مطلوبیتی ندارد. فضای مجازی و شبکه های اجتماعی در دهه ی اخیر به شدت جای خود را بین افراد خانواده و به ویژه کودکان باز کرده است. اگر چه آثار مثبت کاربرد فناوری های ارتباطی و شبکه های اجتماعی در جهت شکل گیری شخصیت کودکان قابل انکار نیست اما مانند سایر فناوری های نوین چون تلویزیون، ویدئو و ماهواره می تواند آثار منفی زیادی نیز به دنبال داشته باشد. فضای مجازی نوع دومی از ارتباطات است که بدون حضور فیزیکی و قرار گرفتن در کنار هم به وجود می آید.

در سال های اخیر با توجه به افزایش استفاده از شبکه های اجتماعی در کشورمان شاهد تغییر در مجموعه ای از رفتار و عادات و شخصیت کودکان می باشیم. با توجه به استفاده گسترده از شبکه های اجتماعی تلفن همراه در بین کودکان و تأثیر این شبکه ها بر شخصیت آن ها، در این مقاله قصد داریم به بررسی آثار مثبت و منفی استفاده از فضای مجازی بر شکل گیری شخصیت کودکان بپردازیم.

یکی از دغدغه های اساسی جوامع در عصر اطلاعات که جامعه ایران نیز از این امر مستثنی نبوده، مسأله تأثیر استفاده از فضای مجازی بر شخصیت کودکان است. که این مسئله خود علت انتخاب موضوع این مقاله می باشد. اهمیت مسأله شخصیت کودکان و نقش و تأثیر آن در زندگی انسان ها و پیشرفت جوامع بر کسی پوشیده نیست. تمامی متفکران و اندیشمندانی که در زمینه سعادت و نیکبختی انسان تحقیق نمودند، به جایگاه شخصیت کودکان در بهبود وضع زندگی انسان ها واقف بودند و همواره انسان را به رعایت و پایبندی به آن رهنمون ساختند. شخصیت کودکان به عنوان مجموعه ای از ارزش ها و قواعد رفتاری در جامعه محسوب می شود. بر این اساس شخصیت کودکان، حوزه ای از فرهنگ عمومی یک جامعه را تشکیل می دهد که شامل عقاید، ارزش ها و هنجارهای اجتماعی جامعه محسوب می شود. فضاهای مجازی به ویژه

اینترنت پدیده‌ای بسیار جدید بوده و چندان تجربه ای وجود ندارد که بتواند موضوع پژوهش‌های دقیق و معتبر قرار گیرد. علاوه بر این، تغییرات تکنولوژیک آنچنان سریع است که بیشتر پژوهش‌هایی که در دهه ۱۹۸۰ انجام شده دیگر برای روند‌های اجتماعی دهه ۱۹۹۰ و همین‌طور برای دهه‌ی اخیر یعنی دقیقاً همان لحظه تاریخی‌ای که فرهنگ نوین ارتباطی در حال شکل‌گیری است کاربردی ندارند. درباره موضوع شخصیت کودک در فضای مجازی با توجه به نوظهور بودن استفاده از فضاهای مجازی کمتر پژوهش‌های مستقل و جدی صورت گرفته است که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود: مقاله بررسی مسائل کودکان در ارتباط با فضای مجازی با تأکید بر آرای پستمن از فاطمه حیدرنژاد نیارق، مقاله تاثیر فضای مجازی بر اخلاق و هویت کودکان از حسن نکوفر و زهره قلاوند و مقاله تاثیر فضای مجازی بر تربیت دینی کودکان از صفورا شکوهی و پریسا اصغرزاده طالبی، پیشینه بحث شخصیت و فضای مجازی محسوب می‌شوند. البته در موضوع شخصیت کودک و فضای مجازی کتاب‌های زیادی نوشته شده است که برخی از آن‌ها عبارتند از: مکاتب و نظریه‌ها در روان‌شناسی شخصیت اثر سعید شاملو، اسلام و حقوق کودک اثر محمد بهشتی و والدین حقیقی-فرزندان مجازی اثر محمد منشی زاده.

امروزه مسائل مربوط به فضای مجازی و اثرات آن بر شخصیت کودکان در جامعه ما نسبت به سایر حوزه‌های دیگر حجم درخوری از پژوهش‌ها و گفتمان‌ها را به خود اختصاص داده است. بنابراین تنوع و حجم پژوهش‌ها در این حوزه نشانگر اهمیت و ضرورتی است که جامعه دچار آن می‌باشد. اهمیت فضای مجازی آن قدر زیاد شده است که زندگی بدون آن قابل تصور نیست. چیزی که قرار بود فقط یک ابزار در زندگی انسان‌ها باشد، اکنون سبک زندگی و روابط میان انسان‌ها را تعریف می‌کند. اینترنت به تمام گفتگوها و رفتارهای ما وارد شده و زندگی فرزندان ما را تغییر داده است. در این راستا شخصیت کودکان در جامعه ایران حائز اهمیت فراوان است. این ضرورت از آنجا ناشی می‌شود که در ایران امروز روایت کلان یا عمده‌ای درباره وضعیت شخصیت کودکان وجود دارد مبنی بر این که آن‌ها در شرایط کاملاً بحرانی و در معرض فروپاشی، اضمحلال و از دست رفتن می‌دانند.

روش مطالعه در این مقاله خلاصه نویسی، نت برداری و تند خوانی می باشد. یکی از پیش فرض های اصلی موضوع استفاده از فضای مجازی در شکل گیری شخصیت کودکان است، که تاثیرات مثبت و منفی زیادی دارد و نوعی رابطه معکوس بین فضای مجازی و شخصیت کودکان وجود دارد. در ساختار فرهنگی و اجتماعی جوامع کلاسیک، باورها، اعتقادات، ارزش ها و اشکال تعلق به کودکان، نسل به نسل انتقال می یابد و تغییرات احتمالی در شخصیت، بیشتر سطحی است. اما در نتیجه فشار عظیم جامعه اطلاعاتی و بازسازی سریع شخصیتی کودکان در فضای مجازی، توقع جدیدی از باورها، ارزش ها و تعلق به کودکان به وجود آمده که بنیاد شخصیتی کودکان را دچار تغییر کرده است.

در مقاله حاضر مسئله اصلی این است که در عصر جدید تاثیر فضای مجازی بر شخصیت کودکان چگونه است و چه تاثیری بر آن ها می گذارد؟ هدف این مقاله شناخت تاثیر استفاده از فضای مجازی در شکل گیری شخصیت کودکان است. برای تدوین این مقاله به کتابخانه و چندین سایت مراجعه و منابع مرتبط با موضوع را دریافت نمودم .

مفهوم شناسی:

برای بررسی هر موضوعی ابتدا لازم است نسبت به واژه های موضوع مورد بحث، آگاهی اجمالی پیدا کرد تا با ورود به بحث بتوان درک بهتری از مطالب بیان شده داشت. لذا این مقاله در ابتدا به بیان مفاهیم موضوع پژوهش می پردازد:

فضای مجازی:

فضای مجازی در اصطلاح نامی است که تعداد زیادی از کاربرد های امروز فناوری های جدید ارتباطی را در بر می گیرد و اولین بار توسط ویلیام گیbson در رمان نورومانسرا ابداع شد. در واقع فضای مجازی یک شبکه گسترده جهانی است که شبکه های مختلف رایانه ای در اندازه های متعدد و حتی گوشی های هوشمند شخصی را با استفاده از سخت افزار ها و نرم افزارهای گوناگون و با قرارداد ارتباطی به یکدیگر وصل می کنند. فضای مجازی در سال های اخیر آن قدر رشد داشته است که حتی کودکان نیز از کاربران اصلی آن شده اند.^۱

شخصیت کودک:

شخصیت در اصطلاح عبارت است: از مجموعه ای سازمان یافته و واحدی متشکل از خصوصیات نسبتاً ثابت و پایدار که یک فرد را از افراد دیگر متمایز می سازد.^۲ شخصیت کودک در دامن پدر و آغوش مادر آغاز می شود؛ یعنی از همان هفته های اول ولادت و اوقات شیرخوارگی و ایامی که طفل در گهواره زندگی می کند، احساسات روانی او آغاز می گردد. تندی و خشونت و مهر و نوازش در روح او اثر می گذارد و نتایج مطبوع یا نامطبوع اعمال دیگران در وی منعکس می شود.^۳

^۱ - شاه قاسمی، بررسی مسائل کودکان در ارتباط با فضای مجازی با تاکید بر آرای پستمن، ص ۶.

^۲ - شاملو، مکاتب و نظریه ها در روان شناسی شخصیت، ص ۱۶-۱۷.

^۳ - بهشتی، اسلام و حقوق کودک، ص ۱۱۵-۱۱۴.

۲-۱۲- مهارت حل مسئله:

این روزها برنامه ها و بازی های بسیار مفیدی برای بچه ها طراحی شده است که خلاقیت آن ها را بهبود می بخشد. بنابراین، خوب یا بد بودن تکنولوژی همه چیز به نحوه ی استفاده و میزان استفاده از تکنولوژی بستگی دارد. کودکان خلاق برای این که با جهان در حال تغییر، سازگاری پیدا کنند، موفق تر هستند. به همین ترتیب، آن ها راحت تر می توانند راه حل های جدید برای مشکلات جدید پیدا کنند. افزایش مهارت های حل مسئله در دوران کودکی به آن ها امکان می دهد که در زندگی آینده خود، راحت تر از موانع عبور کنند.^۱ اما همیشه باید به این نکته توجه داشت که فضای مجازی شمشیر دو لبه است به همان میزان که فرصت است در زندگی بچه ها به همان میزان تهدید است و نباید تاثیرات مخرب را نیز از نظر دور داشت و وظیفه والدین تبدیل تهدیدها به فرصت و استفاده صحیح نمودن از این فضای مجازی است. مفید یا مضر بودن فضای مجازی ، به ظرفیت فکری افراد و قابلیت تصمیم گیری و مدیریتی کسانی بستگی دارد که اطلاعات دریافتی را سازماندهی و پردازش می کنند.^۲

^۱ - [https:// digikala.com](https://digikala.com) .

^۲ - کریمی، فاطمه زهرا، مروری بر تاثیر فضای مجازی بر ابعاد روانی، جسمی و اجتماعی کودکان و نوجوانان، ص ۳.

نتیجه گیری:

تاثیر استفاده از فضای مجازی در شکل گیری شخصیت کودکان آن قدر اثرگذار است که با گسترش فضای مجازی، کودکان که سرمایه های اجتماعی کشور هستند؛ هم از طرف تولید کنندگان محتوای این فضا و هم از طرف مسئولین مربوطه و خانواده ها مورد غفلت واقع شده اند. با این غفلت کودکان ممکن است به مشکلات جبران ناپذیری دچار شوند. اگر در مورد کودکان در مواجهه با فضای مجازی کوتاهی کنیم ممکن است کودکان در این فضا با آسیب هایی روبرو شوند که علاوه بر از دست دادن سرمایه اجتماعی "کودکان" آن ها تبدیل به معضل اجتماع می شوند. با بررسی مطالعات پیشین و فعلی در پی این خواهیم بود که فضای مجازی آثار متعددی در شکل گیری شخصیت کودکان دارد. مقالات پیشین به صورت کلی فضای مجازی را مورد بررسی قرار داده بودند اما در این مقاله به آثار مثبت و منفی استفاده از فضای مجازی در شکل گیری شخصیت کودکان اشاره شده است. با شناخت تاثیرات فضای مجازی در حوزه اخلاق و شخصیت کودکان، می توان با آگاهی های لازمه تاثیرات مخرب آن را به حداقل رساند و یا به کل آن را از بین برد. آنچه در این مقاله بیان شده، نشان دهنده اهمیت موضوع در مقیاس جهانی است. در این مقاله به اثرات سازنده و مخرب متعدد فضای مجازی اشاره شده است. بنابر مطالب ارائه شده، در راستای حل مسئله پژوهش راه کارهایی برای آسیب کمتر به کودکان پیشنهاد می شود. در فضای امروزی که شرایط با سرعت در حال تغییر است، می طلبد که همه مسئولین مربوطه با فعالیت هایی نظیر توجه و سرمایه گذاری برای کودکان جهت دور نگه داشتن آن ها از این فضا با طراحی سیم کارت هایی مخصوص کودکان با دسترسی تعریف نشده و محدود، طراحی اپلیکیشن هایی جهت نصب روی گوشی یا تبلت کودکان برای کنترل آنان در فضای مجازی، طراحی برنامه هایی جهت آگاه سازی والدین و کودکان از آسیب های این فضا توسط آموزش و پرورش، کتابخانه ها، مراکز بهداشت و حوزه های علمی اقدام نمایند. در همین زمینه پیشنهادهای مرتبط با موضوع بیان می شود:

۱- فرهنگ سازی و ایجاد بستر مناسب و دادن آموزش های لازم به کودکان درباره استفاده از فضای مجازی.

۲- والدین با روش محبت آمیز و به دور از هرگونه اجبار کودک خود را به انجام اعمال مذهبی تشویق کنند. یکی از بادوام ترین و مهم ترین روش ها در تربیت دینی کودکان، نگرش مثبت فرزندان نسبت به مذهب و دین است. می توانند والدین از رهگذر فضای مجازی با تولید محتوای غنی در راستای تعمیق بخشی به بینش و گرایش و نگرش و رفتار مثبت بر فرزندان شان قدمی بردارند.

۳- حمایت از افراد خلاق و هنرمند در زمینه تولید کارتون و ساخت بازی های رایانه ای مناسب با فرهنگ ایرانی- اسلامی در راستای تعالی کودکان در جهت بهره وری از تاثیر مثبت فضای مجازی ؛ به نحوی که گرایش و میل کودکان به سمت استفاده از بازی های ساخت فرهنگ داخل ، سوق داده شوند.

۴- برگزاری مسابقات فرهنگی- هنری با محوریت قرآن کریم و اهل بیت "علیه السلام" در شهرهای مختلف و با حضور کودکان.

۵- برگزاری جلسات آموزشی از سوی سازمان های فرهنگی در شهرستان ها به منظور آشنا نمودن و اطلاع رسانی به والدین در مورد فناوری های جدید به ویژه اینترنت و شبکه های اجتماعی مجازی.

این راه کارها و پیشنهادات در صورتی اثر گذار خواهند بود که پژوهش های بیشتری در این زمینه انجام شود.

منابع:

فهرست کتاب ها:

۱. منشی زاده، محمد، والدین حقیقی - فرزندان مجازی، مصحح: انوشه دربندی زاده، کرج: دفتر انتشارات پارسیان البرز، چاپ اول، ۱۳۹۷ ه.ش.
۲. بهشتی، احمد، اسلام و حقوق کودک، قم: موسسه بوستان، چاپ هشتم، ۱۳۹۳ ه.ش.
۳. شاملو، سعید، مکاتب و نظریه ها در روان شناسی شخصیت، تهران: دفتر انتشارات رشد، چاپ هفتم، ۱۳۸۲ ه.ش.

فهرست مقالات:

۴. شاه قاسمی، احسان، «بررسی مسائل کودکان در ارتباط با فضای مجازی با تاکید بر آرای پستمن»، همایش بین المللی رسانه، ۱۳۸۵ ه.ش، شماره ۲.
۵. درستانی، مریم. مهدی، روحانی «پدیده های فضای مجازی در ایران از دیدگاه کارشناسان»، مجله مطالعات رسانه ای، ۱۳۹۳ ه.ش، شماره ۲۶.
۶. ذکایی، سعید، «جوانان و فراغت مجازی»، فصلنامه مطالعات جوانان، ۱۳۸۳ ه.ش، شماره ۶.
۷. کریمی، فاطمه زهرا، جهانگیر، فریدون، نعمت الهی، فاطمه، زارعی، علی، زارعی کردشولی، یاسر، «مروری بر تاثیر فضای مجازی بر ابعاد روانی، جسمی و اجتماعی کودکان و نوجوانان»، چهارمین کنفرانس بین المللی پژوهش در روانشناسی، مشاوره و علوم تربیتی، ۱۳۹۸ ه.ش.
۸. شکوهی، صفورا، اصغر زاده طالبی، پریسا، «تاثیر فضای مجازی بر تربیت دینی کودکان»، اولین کنفرانس بین المللی ظرفیت شناسی و تاثیرگذاری فضای مجازی در ارتقای آموزش های دینی، ۲۷ و ۲۸ مهر ۱۳۹۶ ه.ش.

سایت ها و مطالب اینترنتی:

۶. <https://www.tasnimnews.com>.
۷. <https://www.iribnews.ir>.
۸. <https://gerdab.ir>.

۹. <https://teensite.ir>.
۱۰. <https://honarehzendegi.com>.
۱۱. <https://article.tebyan.net>.
۱۲. <https://digikala.com>.
۱۳. <https://Isna.ir>.